

O'ZBEK TILIDA TINISH BELGILARINING O'ZIGA XOSLIGI

Radjapova Nargiza Bekmuradovna
Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tinish belgilarining imlomizdagi beqiyos o'rni, tarixi va olimlarimizning bu boradagi fikrlari, o'zbek tilida punktuatsion belgilarning tasniflanishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: punktuatsiya, turish belgilari, undash belgisi, yarim tinish belgisi.

KIRISH

Bilamizki, hozirgi kunda biz uchun imlo masalalari bilan birga tinish belgilarini to'g'ri qo'llash ham muhim va dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Zeroki, biz bu belgilarni o'z o'rnida to'g'ri qo'llashimiz shart. Tinish belgilarining qo'llanilishi XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlangan. Bunga sabab bo'lgan eng katta narsa matbaachilikning taraqqiy etishidir. Bu haqidagi fikrlar K.Nazarovning 'Tinish belgilari va yozma nutq' kitobida keng ko'lamli yoritib bergan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Nima uchun maqaolaning nomi aynan 'Tinish belgilari yoxud turish belgilari'? Buning asosiy sababi o'quvchilarga tinish belgilari haqidagi tushunchasini kengaytirishga ko'mak berishdir. Hammamizga ma'lumki, punktuatsiya tinish belgilarini o'rganuvchi tilshunoslikning bo'limi hisoblanadi va o'z-o'zidan tinish belgilari birikmasining ma'nosi qanday? – degan savol tug'iladi. Tinish so'zining asosi tinmoq so'zi hisoblanib, gapning ma'lum bir qismida nutqimizda pauza saqlash kerakligini anglatadi va pauza saqlangan qismga ma'lum tinish belgisi qoyiladi. Abdurauf Fitrat o'zining 'Nahf' asarida bu belgilarni turish belgilari deb nomlagan. Ushbu kitobda (.) nuqta – to'xtash belgisi, (;) bir tinish belgisi, (,) yarim tinish belgisi, (?) so'rash belgisi, (!) undash belgisi, (:), qo'sh nuqta, (") tirmoqlar, (-) chiziq, (...) nuqtalar deb nomlaydi[1]. A.Fitrat tinish belgilarini nomlashda, bizningcha, juda to'g'ri yo'l tutgan. Buning sababi nuqta to'xtashni anglatishi, ikki nuqta bir tinish belgisi, ya'ni bu belgidan so'ng to'liq bitta pauza borligi, vergul esa yarim tinish belgisi va bu belgidan so'ng to'liq bo'lmagan yarim pauzaning mavjudligini har bir o'qiguvchi tezda anglab olishi qiyin emas. Turish belgilari birikmasining ma'nosini ham bu belgilardan so'ng ma'lum bir to'xtam, turishning mavjudligi deb izohlasak bo'ladi.

Punktatsiya (lot. punctum — nuqta; kichkina dog') – 1) alifbodan tashqari bo'lgan grafik belgilar (tinish belgilari) tizimi bo'lib, grafika va orfografiya (imlo) bilan birgalikda yozma tilning asosiy vositalarini tashkil etadi. Punktatsiyaning asosiy vazifasi yozma (bosma) matnni qismlarga ajratish, grafik jihatdan shakllantirishdir; 2) yozma matnni punktuatsion rasmiylashtirishni tartibga soluvchi, har bir til uchun tarixan shakllangan qoidalar, me'yorlar; 3) Punktatsiya tizimi qonuniyatlarini, shuningdek, tinish belgilarining qo'llanish me'yorlarini o'rganadigan tilshunoslik bo'limi.

Muayyan milliy til grafikasi (yozuvi) 2 xil vositadan: harflar (alifbo) va tinish belgilari (punktatsiya) tizimidan iborat. Punktatsiyaning tarixi, punktuatsion tizimning paydo bo'lishi, tinish belgilarining soni turli tillarda turlicha namoyon bo'ladi. Masalan, punktuatsion tizim hozirgi ma'no va ko'rinishda G'arbiy Yevropa tillari yozuvlarida 15-16-asrlarda, rus yozuvida 18-asrda, o'zbek yozuvida esa 19-asrning 2-yarmida paydo bo'lgan. Yoki ingliz tili punktuatsion tizimida apostrof va defis ham tinish belgisi hisoblanib, ularning jami 12 ta bo'lsa, hozirgi o'zbek punktatsiyasi quyidagi 10 ta tinish belgisidan iborat: vergul, ikki nuqta, ko'p nuqta, nuqta, nuqtali vergul, so'roq belgisi, tire, undov belgisi, qavs, qo'shtirnoq. Punktatsiyaning qo'llanishida ham tillararo tafovut bo'lishi mumkin. Masalan, ispan tilida so'roq va undov belgilari gapning boshida va oxirida qo'yiladi [2].

O'zbek punktuatsiyasida tinish belgilarining tasnifi. O'zbek punktuatsiyasida tinish belgilari quyidagicha tasnif qilingan:

1. Tinish belgilarining qo'llanish o'rniga ko'ra tasnifi.
2. Tinish belgilarining qo'llanish usuliga ko'ra tasnifi.
3. Tinish belgilarining tuzilish jihatidan tasnifi.
4. Tinish belgilarining vazifasiga ko'ra tasnifi.

XULOSA VA MUNOZARA

Hozirda maktab o'quvchilari, talabalarning ham matnlarni yozayotganda tinish belgilarini noo'rin qo'llash yoki umuman qo'llamaslik holatlarini juda ko'p kuzatamiz. Bundan tashqari yozilgan ijodiy ish, esse, ish qog'ozlaridagi 70-80% xatoliklar aynan punktuatsion xatoliklar bilan bog'liq ekanligiga ham ko'z yumib bo'lmaydi. Holbuki, hozirda bizning ko'zlarimizdagi 'linzalar' faqat imlo bilan bog'liq masalalarnigina ko'ryapti, xolos. Lekin kasal tananing faqat bir a'zosini davolash bilan ma'lum natijaga erishish mushkul, shu sababdan kichik muammo sifatida qaraladigan bunday dardlarga shifo topilmas ekan, bu tana hech qachon sog' bo'lmaydi!

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

14. Abdurauf F. Tanlangan asarlar. -T.; 'Ma'naviyat', 2006. -B.177
15. Отабек, Ш. У. НЕОЛОГИЗМЛАР: ТИЛДАГИ ЭҲТИЁЖ ВА ТЕРМИНЛАРНИ ЎЗЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ НЕОЛОГИЗМЫ: ПОТРЕБНОСТИ В ЯЗЫКЕ И ПРОБЛЕМЫ ОСВОЕНИЯ ТЕРМИНОВ NEOLOGISMS: LANGUAGE NEEDS AND PROBLEMS OF MASTERING. МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ ТЕРМЕЗСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА, 445.
16. Шукуров, О. (2005). Харакат тарзи шакллари парадигмаси: Филол. фанлари номзоди... дисс. автореф.
17. Shukurov, O., & Bahriddinova, B. (2007). O'zbek tilining ma'nodosh so'zlar o'quv lug'ati. Toshkent-«Yangi asr avlodi.
18. Шукуров, О., & Бойматов, Б. (2009). Ўзбек тилининг маънодош сўзлар луғати.
19. Begimov, O. (2024). Uzbek TOPONIMLAR SHAKLLANISHINING AYRIM USULLARI. Journal of Social Sciences, 1(02).
20. Begimov, O. (2024). Godonim, Godonimiy Tushunchalari Va Ularning Onomastik Makonda Tutgan O'Rni. Евразийский журнал академических исследований, 4(3 Part 2), 10-15.
21. Begimov, O. T. (2024). Oronimiyada Obrazli Onomasiologik Modellar. Academic research in educational sciences, 5(3), 41-45.
22. Aminova, Z. P. (2021). READING STRATEGIES IN COMPREHENSION AUTHENTIC CONTEXTS. Theoretical & Applied Science, (2), 326-328.
23. AMINOVA, Z. P. (2021). Methods of teaching Russian language by Making a Dialogue. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука,(9), 734-736.
24. Aminova, Z. P., & Abdinazarov, K. S. (2021). THE EFFECTIVENESS OF GT (GOOGLE-TRANSLATOR) IN TRANSLATING WRITTEN CONTEXTS IN AGRICULTURE. Актуальные проблемы современной науки, (3), 41-45.
25. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Punktuaitsiya>
26. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. (O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi oliy o'quv yurtlari uchun darslik sifatida nashrga tavsiya etgan). – T.; O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nasbriyoti, 2013. – B.194-195.